

Несправа М.В.

Дніпропетровський державний університету внутрішніх справ

ІДЕАЛІСТИЧНО-КРИТИЧНИЙ ВИМІР ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ МОДЕЛІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Стаття представляє критичний аналіз моделей верховенства права в його ідеалістичному вимірі. У ній розкрито онтологічні джерела принципу верховенства права. Показано причини аксіологічної колізії між субстанційною духовно-моральною та формальною нормативно-законодавчою моделями. Доведено, що зв'язними ланками ціннісної комунікації у деліберативній моделі верховенства права виступають такі аксіологічні опори, як людська гідність, справедливість і відповідальність. Підкреслюється, що віра у те, що ці чесноти походять від Божественного Слова (Логосу), визначає духовний фундамент принципу верховенства права.

Ключові слова: верховенство права, духовно-моральні джерела, ціннісні опори, деліберативна модель.

Постановка проблеми. У сучасному світі верховенство права визнається фундаментальним принципом цивілізованої правової системи, який запобігає свавіллю державної влади. Проте підходи до його розуміння суттєво різняться. У реально-організаційному аспекті верховенство права розглядається скрізь призму функціонування міжнародних і національних нормативно-правових актів. Це трактування є характерним для формальної моделі, апологети якої акцентують увагу на рівності правозастосування прийнятих актів. Опоненти з табору прибічників субстанційної моделі наголошують на визначальній ролі морального вмісту права. Діалектичний синтез означених концепцій представляє деліберативна модель верховенства права. Її ідеалістично-критичний вимір покликаний представити розширений погляд на онтологічні джерела і ціннісні основи верховенства права та ввести ці питання до академічного комунікаційного поля сучасної філософії права. Проблема уявляється особливо актуальною з точки зору необхідності побудови світоглядного фундаменту правової системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема верховенства права постала у практичну площину під час революційних змін Нового часу, але можна сказати, що її філософське ядро знаходиться у центрі уваги мислителів ще з часів античності. Осмисленню верховенства права у взаємодії з правами людини і демократією у

контексті соціальних викликів сучасного світу в цілому присвячені численні твори зарубіжних і вітчизняних учених. Серед них особливо виділяються дослідження історичних і теоретичних аспектів проблеми, здійснені під керівництвом Д. Золо і П. Косто, а також Б. Таманаги; критичні статті М. Крюгера; порівняльний аналіз М. Селлерса і Т. Томашевського. Такі західні науковці, як Ю. Мольтман, М. Стакхауз, Р. Траер, Б.Д. Фортман вивчають вплив християнської етики на формування принципу верховенства права. У російській філософії права його ціннісні підвалини розкриваються у працях П.Д. Баренбойма, Л.О. Іванової, О.І. Кирлсжева, М.А. Краснова. В українській правовій літературі проблематика верховенства права розгорнуто представлена в публікаціях С.І. Максимова, вона всебічно проаналізована у фаховому тритомнику під авторством С.П. Головатого. Особливості встановлення верховенства права в Україні показані у роботах М.І. Козюбри, С.П. Погребняка. Проблеми співвідношення верховенства права і релігійної свободи розглядають Д.А. Вовк і О.О. Уварова. Незважаючи на наявність різноманітних авторитетних наукових доробок, які стосуються вмісту поняття верховенства права, залишається відкритим питання щодо інтегральних ціннісних орієнтирів цієї регулятивної ідеї, котрі відкривають нові можливості для комунікації між громадянським суспільством і владою.

Постановка завдання. Стаття має за мету представити онтологічні джерела і ціннісні

основи деліберативної моделі верховенства права у її ідеалістично-критичному вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній правовій науці дискусії навколо поняття «верховенство права» почалися у часи горбачовської «перебудови», але особливої актуальності вони набули після здобуття Україною незалежності, коли перед суспільством постала мета досягнення ідеалу правової, соціальної, демократичної держави, яка у 1996 році була закріплена статтею 1 Конституції нашої держави [1]. До того часу в радянській правовій літературі панувала концепція верховенства інтересів пролетарської держави, яка трактувалася у дусі вульгаризованого марксизму та стала теоретичним підґрунтям сталінського тоталітаризму.

Але й після входження категорії «верховенство права» до українського суспільного і академічного дискурсів залишалось не цілком зрозумілим щодо чого або до кого право має бути пріоритетом і що або хто забезпечує це верховенство. Згодом було досягнуто консенсусу щодо реально-організаційного аспекту проблеми. Як указує відомий український правознавець С.І. Максимов, він полягав у визнанні того, що верховенство права – це ціла система принципів, положень, вимог, що відображають функціонування сучасної держави європейського зразка [2, с. 28]. В ідеалістично-критичному вимірі питання залишилися відкритими.

Онтологічні джерела верховенства права

В означеному вимірі за базове приймається твердження, що верховенство права – це ідея, яка охоплює особливий тип взаємодії людини і влади й орієнтована на те, щоб влада була обмежена певними принципами, нормами, не виходила за визначені межі [2, с. 28]. Однак старанне слідування за орієнтирами секуляризму і позитивізму, які були поставлені ліберальними теоріями ще у часи Просвітництва, заводили філософів у глухий кут. Адже посилання на природне право і суспільний договір як першоджерела не можуть бути прийняті як логічними аргументами на користь обґрунтування принципу верховенства права, бо відсилають нас до тих само конвенціональних коренів, які за цими теоріями має і держава. Таким чином, лібералізм визнає право і державу рівними за походженням, тобто пріоритетність права не може вважатися доведеною. Досліджуючи ідеальні аспекти проблеми, слід взяти до уваги думку С.І. Максимова, який, відстоюючи необхідність розширення ідеї верховенства права, наполягає на тому, вона повинна бути розгорнута у систему поглядів на світ (як особливий світо-

гляд, генетично пов'язаний із юридичним світоглядом епохи модерну (з його ідеями розумного законодавства і прав людини)), однак долає його надмірну зацикленість на державі та позитивному праві [2, с. 29].

Таке філософське мислення потребує звернення до онтологічних джерел проблеми, що вивчається. Розмірковуючи над керівними началами світу і свідомих дій людини, давньогрецький філософ Геракліт назвав цю основу Логосом (грец. λόγος). Це поняття розумілося, з одного боку, як слово, думка, усвідомлення сутності речей, а з іншого – загальний закон, основу світу, його порядок і гармонію. Говорячи про Логос як про закон і порядок, Геракліт указував на те, що все відбувається за Логосом, який є вічним, всезагальним і необхідним. Християнське віровчення надало цій діалектиці світостворювального характеру. Євангеліє від Іоанна свідчить: «На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було на початку у Бога. Усе через Нього повстало, і без Нього ніщо не почало бути, що почало бути. У Ньому було життя, і життя було Світлом людей» (Ін.1:1-14). Підкреслимо, що у наведеному тексті «слово» є перекладом «λόγος», що може сприйматися і як об'єктивний закон, і як усвідомлена людиною інформація про нього. При цьому в обох значеннях це поняття набуває сенсу через віру в духовну сутність і призначення людини. Саме тому в отців Церкви Логос постає як Єдинородний Син Божий, котрий втілюється і народжується: стає Боголюдиною Ісусом Христом. Таким чином, право від початку проявляється через єдину філософську парадигму Логосу як Божого Слова.

Ця парадигма була розвинена у філософії Фоми Аквінського. Видатний теолог був упевнений, що кожен закон у кінцевому рахунку впливає з того, що він називав вічним законом. «Вічний закон» належить до пророчого упорядкування Богом усіх створених речей до належного кінця. Ми беремо участь у цьому божественному порядку в силу того, що Бог створює в нас як бажання, так і здатність розрізняти те, що є добре і що зле (філософ іменував цю здатність «світлом природного розуму»). Із цієї точки зору природне право постає породженням вічного закону. На думку Аквіната, з приписів природного права (як із загальних і до того ж неоднозначно трактованих джерел) людський розум повинен приходити до конкретних питань, які належать більш особливим принципам. Ці виведені людським розумом особливі встановлення називаються

людськими законами або позитивним правом [3]. Слідуючи за цією логікою, не можна погодитись із формуванням концепту верховенства права на підставі теорії природного права. Ця теорія вважається інтелектуальним продуктом раціоналістів епохи Відродження та Просвітництва. Але раціоналісти фактично висмикнули цю категорію із загального гносеологічного контексту, який був сформульований у томізмі.

Так само не можна пояснити верховенство права й аргументами конвенціональної теорії внаслідок притаманного їй суб'єктивізму. Адже, наприклад, право людини на життя жодним чином не залежить від обіцянки іншого суб'єкта не вбивати її: життя людини може від цього залежати, але не право на життя. Таким чином, право індивіда на життя зумовлено тільки тим, що він (як людина) є Божим творінням. І якщо це правильно стосовно права на життя, то, за логікою, це тим більше правильно і для такої фундаментальної для верховенства права ціннісної категорії, як людська гідність. Отже, верховенство права визначається його Божественним першоджерелом.

Реалізація принципу верховенства права зумовлена притаманним людині відчуттям справедливості, котре слід розуміти суб'єктивним сприйняттям людиною вищого закону – Логосу. «Усі християни погоджуються, що закони про права людини не є авторитетними лише тому, що ці закони прийняті державою, – стверджує американський філософ Р. Траер. – Нацистський режим є яскравим прикладом несправедливості, яку, втім, може бути здійснено через законні укази держави. Більше того, смерть Ісуса, хоч і несправедлива, але була законною» [4]. Можемо констатувати, що верховенство права передбачає, що закон повинен виконуватися, оскільки він є морально виправданим, а не просто тому, що це закон. Таким чином, духовні та моральні витоки зумовлюють затвердження принципу верховенства права над формальними нормативно-правовими актами державної влади. І тут ми підходимо до необхідності розглянути проблему співвідношення принципу верховенства права з інститутом правової держави.

Аксіологічна колізія між формальною та субстанційною моделями верховенства права

Категорії «верховенство права» і «правова держава» є наріжними каменями сучасної теорії держави і права, зв'язок між якими має діалектичний характер. На внутрішню суперечність ідеалу, який спирається на ці категорії, звертає

увагу С.І. Максимов. Він показує, що акцентування різних ідеологічних платформ на його різних сторонах (просвічений абсолютизм прагнув повної раціоналізації суспільного життя, а лібералізм завдяки ідеї невід'ємних прав особистості істотно обмежував сферу державного втручання) створили, теоретично обґрунтували та практично застосували дві різні моделі верховенства права: так звану «гоббсівську модель», або формальну концепцію верховенства права, та локківську модель, або субстанційну концепцію верховенства права. Якщо перша модель обмежувала свавілля влади наявністю обов'язкових для всіх осіб законів та однаковим для всіх застосуванням, то друга вже вимагає певної якості цих законів – вони мають захищати права людини. Тобто обмеження накладаються не тільки на виконавчу та судову гілки влади, а й на законодавчу владу [2, с. 31]. Зазначимо, що у процесі подальшого розвитку філософсько-правової думки перша модель знайшла оформлення у германо-континентальній концепції правової держави (Rechtsstaat), де право зливається із законом, який видає ця держава, а друга модель була обґрунтована англосаксонською концепцією верховенства права (Rule of Law), у якій право йде попереду держави.

Колізія між цими моделями має не тільки характер наукової дискусії, але й драматичний історичний прояв. Яскраво проілюстрував її російський філософ права П.Д. Баренбойм: «Німці після 1945 року казали, мовляв, відповідати повинні тільки нацистські бонзи, які встановлювали ідеологію. Вони злочинці, але ми – цивільні, або військові, або суддівські – ми виконували накази держави, ми виконували закони держави, які ми злочинці? Проте англосакси зі своїм верховенством права відповіли так: «Чхали ми на ваші закони, чхали ми на ваш псевдо-Rechtsstaat! Ви знищували людей, ви були знаряддями вбивць, і ви за це відповісте!» Вони так і зробили, всіх перевішали або пересаждали. Ось вам Нюрнберзькі процеси 1948–1950 років як зіткнення цих двох доктрин: неправильно зрозумілого Канта і правильно зрозумілого верховенства права» [5].

У контексті нашого дослідження важливо звернути увагу на те, що характерна для тоталітарних режимів маніпуляція категорією Rechtsstaat полягає в ігноруванні базового положення, на якому акцентував увагу її фундатор І. Кант, підкреслюючи, що обов'язок є вищою формою моральної поведінки тільки якщо він походить від християнської етики [6, с. 345]. Крім того, у кантіанстві йдеться про те, що держава повинна бути обме-

жена правом, правом у його вищому Божественному сенсі, у тому сенсі, від якого походять й такі інші духовні цінності, як добро, правда, мораль, совість і справедливість.

Саме таке розуміння права є характерним для української суспільної традиції. Це підтвердили Помаранчева революція 2004–2005 років та революція Гідності 2013–2014 років. Зазначимо, що у історично схильній до авторитаризму Росії громадська думка сприймає не традицію верховенства права, а традицію сильної держави. Якщо ж німці, слідуючи за І. Кантом, врешті-решт дійшли висновку, що правова держава – це утворення, яке має підкорятися праву, а не тим законам, які сама держава для своєї зручності приймає, то у Росії продовжують керуватися абсолютно не правовими, з точки зору П.Д. Баренбойма, категоріями «верховенство закону», «диктатура закону», які є породженням радянського правового нігілізму [7].

Однією з причин ціннісного конфлікту між апологетами субстанційної духовно-моральної та формальної нормативно-законодавчої моделей є діаметрально протилежне ставлення до онтологічної сутності та аксіологічного вмісту концепту верховенства права. Подоланню цієї контраверсійності, за твердженням С.І. Максимова, може служити деліберативна модель верховенства права [2, с. 31].

Ціннісні опори деліберативної моделі верховенства права

Формулювання правового «деліберативного» принципу приписується давньоримському поетові П. Сіпу: «*Deliberandum est diu quod statuendum est semel*» («Над тим, що передбачається заснувати на дуже довгий термін, майже назавжди, належить міркувати так само дуже довго») [8]. У сучасному тлумаченні деліберативна розуміється як налагодження суспільної взаємодії за допомогою комунікації між соціальними акторами. «При цьому під комунікацією мається на увазі не просто обмін повідомленнями, а процес взаємної інтерпретації повідомлень із метою зрозуміти когнітивний вміст, – вказує український комунікавіст А.Г. Костирев. – Таким чином, вона є цілісним духовним утворенням, яке неможливе без наявності певних спільних цінностей та довіри між комунікаторами» [9, с. 114].

Для розробки деліберативної моделі верховенства права необхідно визначити ті спільні цінності, які можуть об'єднати апологетів формальної та субстанційної моделей. Аксіологічним фундаментом ми пропонуємо прийняти позицію російського філософа І.О. Ільїна, який

стверджував, що право тільки «проявляється» у зовнішньому, просторово-тілесному світі; сферою ж його справжнього життя і дії залишається людська душа, в якій воно виступає із силою об'єктивної цінності [10, с. 386]. На нашу думку, саме на цьому фундаменті можуть ґрунтуватися ціннісні опори деліберативної моделі верховенства права.

Першою опорою служить переконаність у пріоритеті людської гідності, «в основі якої лежить правильне переживання права як атрибуту вищої, священної цінності» [10, с. 314]. Дійсно, про верховенство права можна говорити тільки тоді, коли та чи інша доктрина визнає цю категорію першорядною. «Такі категорії, як демократія, правова і соціальна держава, права і свободи і т. д. мають сенс, оскільки є матеріальними та формальними умовами для забезпечення людської гідності», – зазначає авторитетний російський правознавець-конституціоналіст М.А. Краснов [11, с. 15] Усупереч безпідставним звинуваченням антиклерикалів, саме християнство несе у собі такий первісний гуманістичний посыл, стверджуючи, що Бог не тільки створив людину, але й став людиною в образі Спасителя, перебравши на себе наші гріхи. Отже, тільки християнське трансцендентне розуміння гідності особи може стати основою для справжнього розуміння верховенства права. При цьому треба акцентувати увагу на тому християнському постулаті, що особистість набуває гідності, здійснюючи моральний вибір на користь добра перед злом. Але, як указував Ф.М. Достоєвський, розум не здатен ефективно розмежувати добро та зло і постійно плутає їх, тому в правових питаннях важливим є так званий «внутрішній досвід», себто морально-релігійне чуття, голосом якого в людині є сумління [12, с. 156–157]. Таким чином, у деліберативній моделі верховенства права не може не бути пов'язаним із моральністю, оскільки, як ми визначили, право має за підґрунтя цінність особистості як Божого творіння і має служити реалізації її гідності як вибору на користь добра, спрямованого вірою.

Логічно, що другою аксіологічною опорою верховенства права постає така моральна категорія, як справедливість (до речі, англійською поняття «правосуддя» та «справедливість» є тотожними – «*justice*»). Ф. Аквінський, представивши каркас моральної побудови людської душі у вигляді «кардинальних чеснот», довів, що несучою конструкцією, стовбуром усєї побудови є справедливість. «У справедливості є

свій особливий властивий їй об'єкт, якого немає в інших чеснот, цей об'єкт називається правом, що означає те ж, що і правота», – зазначав цей видатний філософ. – Мета справедливості полягає в тому, щоб керувати нашими діями відповідно до загального блага» [13]. Відштовхуючись від постулатів томізму, ми можемо констатувати, що в аксіологічній структурі деліберативної моделі право постає як справедливість, котрій надано форму закону. Його верховенство зумовлено тим, що ця загальна моральна доброчесність, яка стосується не індивідуальних переваг, а добробуту спільноти у цілому, відповідає Божому промислу про загальне людське щастя. Тому будь-який нормативний акт втрачає силу правочину, якщо він не служить інтересам суспільного блага, тобто є аморальним.

Суспільне благо з необхідністю потребує утвердження третьої опори деліберативної моделі верховенства права, якою є відповідальність. Цей умовивід ґрунтується на тому, що право (як рефлексія справедливості) є реляційним, тобто воно проявляється через відносини між суб'єктами. «Людина не має прав як особистість, але тільки щодо оточуючих у спільноті і в кінцевому рахунку стосовно Бога», – наголошує Р. Траер [4]. А значить (і це, на думку російської дослідниці релігії Л.О. Іванової, особливо сильно звучить у християнстві) треба знову і знову досягати важке мистецтво земного людського співжиття як служіння, призначення, обов'язок, зокрема юридичний. Звідси походять християнські вимоги обмеження індивідуальної свободи на користь відповідальності [14]. При цьому її сенс полягає як у відповідальності громадянина перед суспільством («відповідальний індивідуалізм»), так і у відповідальності держави («відповідальний суверенітет»).

Стосовно першого можна знов послатися на Аквіната, котрий стверджував, що навіть якщо привчити людину уникати зла і робити добро через страх перед покаранням, то з часом вона може прийти до того, що стане діяти таким чином із задоволенням та за власним рішенням [3]. Тобто справедливий закон навіть за посередництва покарання здатен робити людей гідними. Але навіть за наявності закону відповідальність не може бути встановлена без суду. При цьому суд є законним у тій мірі, в якій він є актом справедливості. І тут вже йдеться про відповідальність суддів, яка має суто моральний характер.

Що ж стосується відповідальності держави, то тут ситуація виявляється ще більш складною.

«Природно, що прийняття державою відповідальності за захист людської гідності вимагає більше, ніж просто юридичної основи, незалежно від того, які види правових механізмів для її реалізації могли бути створені, – констатує голландський правник Б.Г. Фортман. – Дійсно, ратифікації договорів і створення міжнародних судів із прав людини, приєднання до яких, а значить дотримання прийнятих рішень, є цілком добровільним для держав, у цьому разі явно недостатньо. Тому моральні підстави для засудження політичних режимів, завдяки яким їх можна спонукати до відповідальної поведінки, повинні постійно підтримуватися на основі світогляду, який поділяють зацікавлені сторони» [15].

Таким чином, у деліберативній моделі верховенства права як відповідальний індивідуалізм, так і відповідальний суверенітет формуються не тільки юридичними важелями, але й моральними настановами, які містяться в Євангельських заповідях. Духовна відповідальність ґрунтується не на побоюваннях осуду та санкцій, а на вірі у Божий закон та Його вищий суд, що єдиний гарантує як невідворотність покарання, так і вічну благодать. На підтвердження цієї тези знов згадаємо Ф.М. Достоєвського. Великий письменник вустами свого героя попереджав: «Якщо Бога немає, то все дозволено!» [16, с. 79].

Висновки. Можемо констатувати, що в ідеалістично-критичному вимірі онтологія права йде глибше за концепції природного права або суспільного договору і представляє його першоджерелом вищий Божий закон. Саме таке походження права пояснює його верховенство, яке за своєю суттю має духовний характер. Різниця в поглядах на роль моральних настанов у забезпеченні верховенства права породила колізію між формальною та субстанційною моделями. Цю колізію покликана розв'язати деліберативна модель верховенства права, в основі якої лежить діалог між соціальними акторами. Зв'язними ланками ціннісної комунікації у цій моделі виступають такі аксіологічні опори, як людська гідність, справедливість і відповідальність. Віра у те, що ці чесноти походять від Божественного Слова (Логосу), визначає духовний фундамент принципу верховенства права. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі мають полягати у визначенні ефективних процедур втілення деліберативної моделі верховенства права в українську політико-правову систему.

Список літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 09.02.2018).
2. Максимов С.І. Верховенство права: світоглядно-методологічні засади. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». (Серія: Філософія). / редкол.: А.П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2016. № 4 (31). С. 27–36.
3. Фома Аквинський. Сумма теології: в 12 т. / С.И. Еремеев: перевод, редакция, примечания. Киев: Ника-Центр, 2010. 432 с. Т. VI. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-6/2> (дата доступа: 01.02.2018).
4. Traer R. Christian Support for Human Rights. Religion and Human Rights. 2009. Vol. 4. URL: <http://religionhumanrights.com/Religion/Christian/christian.fhr.htm> (Last accessed: 02.02.2018).
5. Баренбойм П. Д. Новая Европейская концепция правового государства. Библиейские истоки философии права и новоевропейская концепция правового государства: материалы круглого стола (Москва, Институт философии РАН, 24 апр. 2012 г.). URL: http://mediaglagol.com.ua/book/p_d_barenboyim. (дата доступа: 05.02.2018).
6. Кант И. Критика практического разума. Санкт-Петербург: Наука, 1995. 528 с.
7. Баренбойм П.Д. Библиейский момент философии права. Медиаглагол. Православный образовательный портал. 2016. 12 авг. URL: http://mediaglagol.com.ua/book/bibleyskiyi_moment_filosofii_prava_pd_barenboyim (дата доступа: 05.02.2018).
8. Зайцев А.В. Делиберативная демократия как институциональный диалог власти и гражданского общества. Социодинамика. 2013. № 5. С. 29–44. URL: http://e-notabene.ru/pr/article_689.html (дата доступа: 06.02.2018).
9. Костирев А.Г. Ціннісна комунікація як необхідна умова консолідації української нації. Політичний менеджмент. 2007. № 5. С. 105–116.
10. Краснов М.А. Христианство и права человека: компендиум. Москва-Берлин: Директ-Медиа, 2015. 147 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5447539714> (дата доступа: 07.02.2018).
11. Лаут Р. Философия Достоевского в систематическом изложении / пер. с нем. И. С. Андреевой. Москва: Республика, 1996. 447 с.
12. Фома Аквинський. Сумма теології: в 12 т. / С.И. Еремеев: перевод, редакция, примечания. Киев: Ника-Центр, 2010. 432 с. Т. VIII. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-8/12> (Дата доступа 10.02.2018).
13. Иванова Л.О. Религия и права человека. Библиотека научной и учебной литературы. 2002. URL: http://sbiblio.com/biblio/archive/ivanova_religipravachel/ (дата доступа: 10.02.2018).
14. Fortman B. G. Religion and Human Rights: A Dialectical Relationship. e-International Relations. 5 Dec. 2011. URL: <http://www.e-ir.info/2011/12/05/religion-and-human-rights-a-dialectical-relationship/> (Last accessed 09.02.2018).
15. Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы. Москва: Азбука, 2011. 840 с.

ИДЕАЛИСТИЧЕСКИ-КРИТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ДЕЛИБЕРАТИВНОЙ МОДЕЛИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Статья представляет критический анализ моделей верховенства права в его идеалистическом измерении. В ней раскрыты онтологические источники принципа верховенства права. Показаны причины аксиологической коллизии между субстанциональной духовно-нравственной и формальной нормативно-законодательной моделями. Доказано, что связующими звеньями ценностной коммуникации в делиберативной модели верховенства права выступают такие аксиологические опоры, как человеческое достоинство, справедливость и ответственность. Подчеркивается, что вера в то, что все эти качества происходят от Божественного Слова (Логоса), определяет духовный фундамент принципа верховенства права.

Ключевые слова: верховенство права, духовно-нравственные источники, ценностные опоры, делиберативная модель.

THE RULE OF LAW'S DELIBERATIVE MODEL: IDEALISTIC CRITICAL DIMENSION

The author argues that in idealistic critical dimension, the ontology of law goes deeper than the concept of natural law or social contract and represents the highest law as its primary source. Divine origin of law explains its supremacy, which has exactly a spiritual character. The difference in the views on the role of moral guidance to ensure the Rule of Law has created a conflict between formal and substantive models. A deliberative model of the Rule of Law, based on the dialogue between social actors, is intended to solve this conflict. Such axiological pillars as human dignity, justice and responsibility are the connecting links of value communication in this model. The faith that all these virtues are derived from the Divine Word (Logos) determines the spiritual foundation of the Rule of Law principle.

Key words: *Rule of Law, spiritual and moral sources, value pillars, deliberative model.*